

Lundholm, C. (1994). *Jag älskar regnskogen. En studie om sex ungdomars perspektiv på miljöproblem*. C-uppsats, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.

Innehåll

Bakgrund	
s. 2	
Syfte	
. s. 5	
Teori	
. .s. 5	
Metod	
.s. 10	
Fallstudier	
s. 12	
Dag.	
.s. 12	
Rasmus	
.s. 14	
Malin	
s. 15	
David	
.s. 18	
Disa	
s. 19	
Ehsan	
.s. 21	
Analys	
s. 24	
Miljöproblem	
.s. 24	
Orsaker till problemens uppkomst	s.
27	

Handling	
.s. 29	
Ansvar	
s. 29	
Resultat	
s. 31	
Diskussion	
.s. 33	
Referenser	
.s. 37	

Bakgrund

1989 arbetade jag för Studieförbundet i Örebro och startade projektet "Miljökampen". Syftet med kampanjen var att få ungdomar att starta studiecirkel med utgångspunkt från boken "Handla miljövänligt" (Thunberg & Holm, 1988). Boken hade precis kommit ut på marknaden och Studieförbundet såg chansen att locka ungdomar till studieverksamhet i miljö. En målgrupp som man tidigare hade haft svårt att nå ut till.

Med en sopsäck fylld med skräp besökte jag samtliga klasser i årskurs 9 i Örebro kommun och diskuterade sopor och avfall samt alternativa, miljövänliga produkter. Diskussionerna handlade om att var och en kan göra en insats för miljön och att vi som konsumenter kan påverka utbudet av miljövänliga produkter.

Kampanjen blev en framgång, i princip skapades en studiecirkel i varje klass. Året därpå drevs kampanjen över hela Sverige av lokala avdelningar inom Studieförbundet. Konceptet var detsamma; en person

besökte varje klass för sig och gav information om miljövänliga produkter och försökte skapa debatt om personligt ansvar utifrån ett miljöperspektiv.

Nu är projektet i stort sett nedlagt och intresset från elevernas sida har minskat successivt varje år. Men mitt personliga intresse för ungdomar och miljöfrågor tog fart när jag kom i kontakt med eleverna och tyckte mig märka ett stort behov hos dem att diskutera miljöproblem och framtiden.

Nu bedriver flera skolor runt om i landet miljöundervisning i olika former. Enligt information från stiftelsen Håll Sverige Rent, som bl a tillhandahåller utbildningsmaterialet "Naturligtvis", och Lärarfortbildning AB drivs miljöundervisningen på många olika sätt. Den startar i regel på basis av intresse, kunskap och resurser på varje enskild skola.

Enligt en undersökning av Håkan Mohlin vid Lunds universitet inom området Miljövård, Humanekologi och naturresurshållning framgår att de flesta lärarna i undersökningen är nöjda med att miljöfrågor tas upp ämnesövergripande (Mohlin, 1993). Däremot anser de att de saknar tillräckliga kunskaper och tid för att på ett tillfredställande sätt bedriva miljöundervisning.

Mohlin pekar i undersökningen på en fara för den framtida miljöundervisningen. " Här finns en risk att rektorerna som dessutom har ansvar för skolans budget och administration lågprioriterar den viktiga ämnesövergripande planeringen. Miljöämnets pedagogiska arbete blir därmed helt överlämnat till de enskilda lärarna, som enligt egen utsago känner sig väldigt osäkra på området." (a.a. s.15).

Hösten 1993 fick jag kontakt med Lärarfortbildning AB och vi diskuterade ett framtida samarbete av fortbildning i miljö för lärare. Mina funderingar kom därmed att kretsa kring frågor som:

- prioriterar ungdomar miljöproblem på olika sätt?
- på vilket sätt skulle de kunna agera eller handla för att motverka problemen?
- är miljöproblemen kopplade till frågor om etik och moral?

Jag intresserar mig därmed för *ungdomarnas* uppfattning av dessa frågor. Mycket material finns nämligen tillgängligt om hur man bör

bedriva miljöundervisning och underförstått vad en bra lärare i miljöundervisning bör göra. Utbildningsmaterial och undervisningstips saknas inte.

Men litteratur som rör detta forskningsområde, d.v.s ungdomars begreppsuppfattning av fenomen som på olika sätt faller under rubriken "miljöfrågor", är i det närmaste obefintlig. Det material jag tagit del av som berör detta ämnesområde är en statistisk undersökning från Statens ungdomsråd om ungdomars (16 - 24 år) attityder till miljön (Carle & Sjöstrand, 1993). Undersökningen tar upp ungdomars inställning till olika miljöfrågor, miljöhandlingar, informationskällor samt till olika miljöorganisationer. Av undersökningen framgår att de miljöfrågor som ungdomar anser viktigast är:

1. Rädda regnskogarna
2. Stoppa havsföroreningarna
3. Hindra försurningen av marker
4. Stoppa användningen av freoner
5. Förbjud användning av skinn från hotade djurarter.

Undersökningen beskriver inte ungdomarnas uppfattning om en ev. inbördes relation mellan t ex olika miljöproblem och handlingar.

Lpo 94

Vad säger den nya läroplanen om miljöfrågorna i skolan? Miljöundervisning är inget eget ämne, även om bl a Lärarnas Riksförbund Studerandeförening anser att det vore det bästa för att främja bra undervisning (Mohlin, 1993).

Lpo 94 talar om att "anlägga övergripande perspektiv" och under rubriken *Skolans värdegrund och uppgifter* står följande: "Genom ett miljöperspektiv får de möjlighet både att ta ansvar för den miljö de själva direkt kan påverka och att skaffa sig ett personligt förhållningsätt till övergripande och globala miljöfrågor. Undervisningen bör belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling." (a.a. s. 16)

I kapitlet Normer och värden står det att läsa att målet för skolans verksamhet skall vara att varje elev "utvecklar sin förmåga att göra medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och och

personliga erfarenheter" och "visar respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv." (a.a s.13)

Om etik står följande att läsa: " Det etiska perspektivet är av betydelse för många av de frågor som tas upp i skolan. Därför skall undervisningen i olika ämnen behandla detta perspektiv och ge en grund för och främja elevernas förmåga till personliga ställningstaganden." (a.a. s. 16)

Fältet tycks ännu vara i stort sett outforskat. Det är därför jag med viss bävan men med stor nyfikenhet ger mig ut på upptäcksfärd i ungdomens begreppsvärld!

Syfte

Syftet med denna studie är att skapa förståelse för ungdomars uppfattning av miljöproblem. Frågorna jag söker besvara är;

1. Vilka miljöproblem anser ungdomarna existerar?
2. Vilka är orsakerna till dessa?
3. Vad anser de att de kan göra för att förändra problemen samt vad kan andra göra?
4. Vem eller vilka menar de har ansvar för att dessa problem löser sig?

Min förhoppning är att denna studie är en början till ett närmande av det ämnesområde som miljöfrågor och ungdomars uppfattning av dem innebär.

Teori

I detta avsnitt kommer jag att redogöra för forskning och litteratur som på olika sätt är relevant för denna studie.

Inom pedagogisk forskning i Sverige har studier med utgångspunkt att beskriva och tolka människors begrepps- och omvärldsuppfattning och betydelsen av denna i undervisningssammanhang främst initierats av professor Ference Marton. Denna riktning inom pedagogisk forskning har senare kommit att betecknas fenomenografi (Marton, 1981). Grunden för fenomenografin är den konkreta vardagen, livsvärlden, och de uppfattningar om denna som människor uttrycker.

Denna forskning är kvalitativ såtillvida att den ser människans olika uppfattningar, och därmed kunskap, som icke varande sann eller falsk, rätt eller fel, utan som just en kvalitativ skillnad av kunskap (Kroksmark, 1989).

De metodiska drag som utmärker fenomenografin är att den är både beskrivande och analytisk. Den är också explorativ till sin karaktär och detta visar sig både vid insamlandet av data samt vid bearbetning av denna (Svensson, 1989). Den datainsamlingsmetod som dominerat fenomenografin fram till idag har varit intervjun. Vid intervjutillfället har forskaren, med utgångspunkt från de fenomen eller uppfattningar som skall studeras, fördelen att kunna ställa följdfrågor och säkerställa att han/hon uppfattat intervjupersonen korrekt.

Inom fenomenografisk forskning har en särskild metod utarbetas i samband med bearbetning av data som kallas kontextuell analys (Svensson, 1989). Begreppet syftar på att analys av data inte sker utifrån på förhand givna kategorier och indelningar utan analysen tar sin utgångspunkt i tolkningen av materialets innebörd så som det framstår för forskaren. Analysen blir kontextuell i den mening att den utgår från de sammanhang och delar/helheter som materialet i sig ger.

Tillsammans med bl a Roger Säljö och Lennart Svensson genomförde Ference Marton flera undersökningar i början av 70-talet. Dessa utformades på olika sätt. I boken "Inlärning och omvärldsuppfattning" presenteras följande exempel. En grupp nybörjarstudenter i nationalekonomi vid Göteborgs universitet fick delta i en undersökning med syftet att studera deras syn på ekonomiska begrepp i vardagen. Meningen var vidare att undersöka om denna uppfattning förändrades i samband med elevernas akademiska studier (Marton et al, 1977).

I exemplet nedan var undersökningsledarna intresserade av hur studenterna uppfattade begreppet "pris". Frågan som ställdes till studenterna var följande: "Varför kostar en vetebulle 50 öre?" Svaren på frågan kunde senare delas in i två grupper. Den första gruppen menade att priset bestämdes av tillgång och efterfrågan och den andra gruppen menade att priset på bullen är lika med vad den är värd. Enligt Marton et al visar denna studie att det föreligger en *kvalitativ* skillnad mellan dessa svar. Uppfattningen att det är relationen mellan efterfrågan och tillgång som bestämmer priset är en mer abstrakt uppfattning än den om priset på varan som en egenskap hos själva varan.

Enligt Marton et al är därmed kunskap en fråga om hur vi upplever och förstår vår omvärld. "Kunskap är med andra ord liktydig med en uppfattning om någonting i vår verklighet." (a.a s.12)

Sammanfattningsvis är fenomenografi väsenforskning. En forskningsriktning vars syfte är att klargöra och visa på vår omvärldsuppfattning och kunskapens kvalitativa skillnader som en följd av denna.

De metodiska drag som är utmärkande för fenomenografin gäller även denna studie. Liksom Marton et als undersökningar är studien både beskrivande och analytisk. Den datainsamlingsmetod som jag praktiserat är intervjun och bearbetning av dessa intervjuer görs utifrån vad materialet i sig bjuder vilket innebär att jag tillämpar den metod som Marton et al kallar 'kontextuell analys'.

Ola Halldén vid pedagogiska institutionen på Stockholms universitet har studerat elever på gymnasiet och deras uppfattning och förståelse av ämnet historia. I rapporten "Learning history" beskriver Halldén på vilket sätt eleverna uppfattar historiska skeenden, presenterade antingen via skolböckerna eller av läraren, och inom vilka begreppsramar de rör sig vid tolkning av dessa (Halldén, 1986). Studierna visar bl a att eleverna har en tendens att tolka och förklara historiska förlopp med utgångspunkt från enskilda individer och deras intentioner och handlingar. "For them, the object of study in history is persons or personified phenomena. The condition that has to be met if an explanation is to be accepted as such is that an event must be definable in terms of intentional actions." (a.a s. 63).

Halldéns forskning visar att eleverna på olika sätt söker skapa mening i det undervisningsstoff som ges för att kunna förstå det och göra det begripligt för sig själva. I detta meningssammanhang ingår intentionella förklaringar som en viktig del. I elevernas förklaringar av historiska skeenden är det individens intentioner och avsikter som påverkar och skapar historien. De lägger ett individperspektiv på historiska förlopp och skapar därmed meningsfulla sammanhang.

Denna studie syftar också till att visa på de meningssammanhang eleverna skapar när de söker förklara orsakerna till miljöproblemets uppkomst. Använder även de intentionella förklaringar? Anlägger de ett individperspektiv på miljöproblemen och dess orsaker?

I avhandlingen "Om elevers förståelse av naturvetenskapliga förklaringar och biologiska sammanhang" redogör Svend Pedersen för de tankemönster elever möter skolans naturvetenskapliga undervisning och hur dessa förändras i grundskolan. Avhandlingen visar hur eleverna skapar egna tankemodeller kring naturvetenskapliga teorier för att kunna tillgodogöra sig dem och på det sättet göra dem begripliga och meningsfulla. När sedan mer fakta och biologiska begrepp introduceras i undervisningen assimileras dessa i elevens ursprungliga modell. Att få eleverna att lära sig och förstå naturvetenskapliga teorier och orsaksförklaringar blir ett problem då detta i realiteten innebär att de tvingas byta tankemodell. "Byte av tankemodell verkar därför ha karaktären av ett "köp av ett helt förklaringspaket" samt att se en poäng i detta köp." (a.a s. 176)

Sammanfattningsvis visar undersökningen på de svårigheter eleverna har att övergå från en vardagsförståelse av biologiska sammanhang till en naturvetenskaplig förståelse. Denna förmåga eller oförmåga att skifta perspektiv, att betrakta ett fenomen utifrån flera aspekter och på olika plan, gör den sig gällande även för ungdomarna i denna studie vad gäller miljöproblem? Betraktar de miljöproblemen utifrån ett eller flera perspektiv, förmår de skifta perspektiv?

Per Ariansen, forskare och lärare vid filosofiska fakulteten i Oslo, framhåller i boken "Miljöfilosofi" att debatten om miljöproblem och lösningarna av dessa är en moralisk fråga snarare än ekologisk eller

naturvetenskaplig (Ariansen, 1993). Ekologin som vetenskap kan inte avgöra om det finns ett värde i att t ex bevara regnskog för att värna om ett rikt djurliv. Uppfattningar om vad som är miljöproblem innebär att vi tvingas konfronteras med moraliska frågor och våra värdeuppfattningar. "Värderingar som innebär att djur, växter och/eller ekosystem är moraliskt relevanta objekt, är ofta invävda i större filosofiska uppfattningar om vad människan är, vad som är hennes sanna och rätta livsform och vad som är moralens grund" (ibid s.58). Vad människor uppfattar som miljöproblem hör samman med de prioriteringar vi tvingas göra då fler och fler larmrapporter talar om jordens begränsade resurser och ändliga tillgångar.

Ariansen menar vidare att diskussionen om ansvar i miljödebatten är knuten till våra värdeuppfattningar. "Ansvarsområdet blir en helhet genom att det tillstånd som man har ansvar för att upprätthålla ses som värdefullt" (ibid s. 217). Det faktum att människan som individ är deltagare i olika system och helheter som hon anser värdefulla gör att hon lätt hamnar i ansvarskonflikter. Försörjaransvaret för familjen kan komma i konflikt med ansvaret för att se till att de stränga miljökrav som är utfärdade på fabriken där man är anställd upprätthålls.

Ett viktigt exempel som Ariansen tar upp när det gäller vår uppfattning om våra handlingar och konsekvenserna av dessa är "allmänningens tragedi" (ibid s. 225). Alla som har en vilja att utföra en handling som på något sätt kan tänkas gynna miljön har säkert ställt frågan: vad spelar det för roll om jag gör detta? Problematiken ligger i att det för mig personligen är en stor uppoffring att t ex sluta åka bil och att sedan effekten av denna handling är ringa. I det perspektivet menar Ariansen att den största insats man kan göra för miljön är inte att i alla lägen handla miljövänligt. Det effektivaste sättet vore kanske istället att lägga ner kraft på att tillsammans med andra få till stånd en strängare lagstiftning vad t ex gäller bilismen samt försöka påverka makthavarna att gynna kollektivtrafiken. Å andra sidan kan man resonera utifrån den uppfattningen att det åligger människan att handla miljövänligt när det faktiskt inte är fråga om stora uppoffringar. Att en enskild person använder miljövänligt diskmedel ger inte några stora miljövinster å andra sidan innebär det ingen större nackdel för personen. Därmed menar Ariansen att "det är inte alls irrationellt att "offra" sig själv innan man försäkrat sig om att också alla andra kommer att offra sig" (a.a s. 228).

Slutsatsen man kan dra från Ariansens bok är att miljöfrågor inte kan diskuteras endast ur naturvetenskaplig eller biologisk synvinkel. Frågor om moral, ansvar och vad som är värdefullt är högst relevanta för att kunna sätta in miljöproblemen i dess rätta sammanhang. Uppfattar ungdomarna i denna studie frågan om ansvar som en fråga om moral?

Det är ett oundvikligt faktum att människan är verksam och inkorporerad i sin privata sfär och närmaste omgivning men samtidigt också är samhällsmedborgare och del av en större helhet. Detta utgör grunden för diskussionen i boken "Struktur och vardagsverklighet" av sociologen Göran Ahrne. Ahrne menar att de strukturella förklaringar och teorier som används för att förstå samhället och dess förändringar inte är reducerbara till vardagsverkligheten d.v.s till individnivå. Vi kan inte förklara vardagen enbart utifrån abstrakta, strukturella teorier och helt bortse från den handlande människan. Men vi kan heller inte förklara förändringar i den helhet som samhället utgör utifrån enskilda händelser (Ahrne, 1981). Detta betyder att fenomen i vardagen utgör ett slags problem och fenomen som uppträder på samhällsnivå ett annat och kan inte studeras utifrån samma teorier.

Då infinner sig samma fråga som jag formulerat tidigare i detta avsnitt; uppfattar ungdomarna denna skillnad? Med vilka teorier förklarar de problem i vardagsverkligheten respektive samhällsstrukturen och ingår denna uppdelning överhuvudtaget i deras omvärldsuppfattning?

Med denna litteraturgenomgång vill jag slutligen precisera de frågeställningar som återfinns i syftet.

1. Vilka miljöproblem uppfattar ungdomarna som viktiga och angelägna? Är de av global eller lokal karaktär?
2. Utgör intentionella förklaringar ett sätt att förklara orsaker till dagens miljöproblem? Betraktar de händelser och orsaker utifrån ett individperspektiv?
3. När det gäller frågan om handling - uppfattar de en skillnad mellan ett agerande på individnivå och samhällsnivå? Hur ser de på sitt eget handlingsutrymme - ger deras handlingar effekt?
4. Hur betraktar de frågan om ansvar? Anlägger de ett moralperspektiv och i så fall ur vilken synvinkel?

Metod

För att genomföra en kvalitativ studie av detta slag har jag valt att göra intervjuer med ungdomar i årskurs 9. Vid arbetets början stod jag inför problemet vilka frågor jag skulle ställa för att få svar på ungdomarnas förståelse av miljöproblem. Jag genomförde därför en provintervju där jag presenterade olika miljöproblem och de svarande, två flickor i årskurs 9, fick delge sina tankar om bl a värderingar och handlingsmöjligheter som de förknippade med dessa problem. Problemen var både av lokal och global karaktär såsom sopor och förtunning av ozonlagret. Vid denna intervju kom halva tiden att upptas av diskussion kring regnskogsskövling. Därmed förstod jag att det inte var min uppgift att presentera problemen utan att de intervjuade själva skulle få berätta om det finns miljöproblem och vilka dessa i så fall är. Frågorna som jag sedan använt vid intervjuerna (se 'Syfte') är ett resultat av provintervjun.

De ungdomar som ingår i denna studie är alla 16 år och går i årskurs 9 på en skola i Stockholms innerstad. De intervjuade, 3 pojkar och 3 flickor, har valts ur en grupp elever som anmält sitt intresse att delta i undersökningen. Information om denna fick de genom att jag presenterade undersökningen vid ett klassbesök i respektive 9:de klass på skolan och bad eleverna anmäla sig.

För att kunna koncentrera mig på intervjupersonernas svar och relevanta följdfrågor har bandspelare använts. Intervjutiden har varierat från 15 minuter till en timme. Intervjuerna har sedan skrivits ut i sin helhet, inga delar har valts bort, och sedan bearbetats och sammanställts utifrån de fyra teman som jag formulerat i syftet.

Resultatet av intervjuerna presenteras som fallstudier med citat från de intervjuade, sammanfattningar av diskussioner och mina tolkningar av intervjuvaren.

Med dessa fallstudier som grund inledde jag analysarbetet. Den metod med vilken jag bearbetat intervjuerna kallas kontextuell analys

(Svensson, 1989). I möjligaste mån har jag försökt tolka och bearbeta materialet utifrån vad som där faktiskt finns och framstår som relevant. Uppfattningar och värderingar som ungdomarna på olika sätt ger uttryck för har i vissa fall skapat ett slags gemensamma tankemönster. Dessa har jag försökt beskriva samt relatera till adekvat litteratur inom området.

Avslutningsvis ger jag i sista kapitlet min syn på resultatet av studien och vilka konsekvenser dessa har för skolans miljöundervisning.

Fallstudier

Intervjuerna som följer är ordnade efter tidpunkten för intervjutillfället.

Dag

Om miljöproblem

Dag uppfattar ozonhålet som det viktigaste miljöproblemet följt av utsläpp och avgaser. " Men det jag tänker på mest, det som man tänker på som miljöproblem det är alla utsläpp och avgaser. Det är liksom det första man kopplar till miljöproblem". Han beskriver avgaserna som ett problem i innerstan och menar att " det skulle bli mycket bättre med en bilfri innerstad."

Dag uppfattar och söker ge en beskrivning av miljöproblemen som sammanflätade och länkade till varandra. " Avgaser t ex och ozonhål det går ju liksom i varandra. Avgaser och utsläpp av koldioxid och så är ju det som förstör ozonhålet. Liksom från början ger en sak flera." Sopor och återvinning anser Dag vara mindre problem. De är inte "stora och allvarliga" och därför inte viktiga att engagera sig för.

Vid bearbetning av intervjun är flera av hans påståenden motsägande och inte riktigt genomtänkta. Dag menar själv att han förmodligen tagit över sin pappas åsikter " det är nog ovanligt att man blir moderat om ens pappa är socialdemokrat."

Jag uppfattar det som att Dag tidigt i intervjun är mån om att försöka finna och ge en rättvis bild av sig själv och sin inställning till miljöfrågor. Det tycks angeläget för honom att inte bli betraktad eller uppfattad på ett felaktigt sätt. " OK jag är mot miljöförstöring det är jag ju. Men jag är inte så där *överdriven* som somliga kan vara. Jag tycker fortfarande inte att vi ska sluta utvecklingen, gå ner i konsumtion för att dela med oss till U-länderna . . . det finns till dom också." Senare i intervjun påpekar Dag att han inte är någon "aktiv miljökampe" men att han ändå inte " förstör " på något sätt.

Anledningen till att Dag uppfattar ovanstående problem som just problem är att " de kan skada människan. Eller kan påverka naturen som sen påverkar människan."

Om **orsakerna** till problemens uppkomst

Dag anser att det är "människan" som är orsak till problemens uppkomst. Han skiljer på naturkatastrofer som är "naturliga" så som vulkanutbrott och ej av människan åsamkade. "Problemen kommer utöver naturen men naturkatastrofer tillhör naturen." Den industriella revolutionen och den tekniska utvecklingen, som Dag menar är anledningen till dagens miljöproblem, är däremot orsakad av människan. " 1900 - talet har varit värst, det är därifrån alla problem kommer. "

Om miljöproblem - **handling**

När Dag diskuterar vad han anser att han kan göra för att lösa miljöproblemen menar han först att "sin egen del sköter man ju alltid även om det inte påverkar så mycket." Sedan påpekar han att om alla skulle resa kommunalt istället för att köra bil så skulle det ge resultat. I så fall, menar han, krävs " att alla fattar allvaret . . . då skulle det kunna hända något."

Som möjlig väg till förändring ser Dag politiken och det faktum att man är röstberättigad. "Jag menar det är ju vissa partier som är mer måna om miljön än andra." Jag uppfattar det som att Dag egentligen upplever en motsägelse i denna fråga. Han menar å ena sidan att "politikerna borde gå in lite mer för att tänka på miljön. De tänker väl inte ur den miljövänligaste synen kanske". Men å andra sidan konstaterar han att det som sagt är folket som röstar fram politikerna.

Dag föreslår också att man som enskild individ kan bli medlem i en miljöorganisation, t ex Greenpeace.

Om ansvar för att problemen ska lösas

Jag tolkar det som att Dag förlorat hoppet om den äldre generationen och därför sätter sin tilltro till den yngre generationen med följden att det är den som bär ansvaret för problemen och framtiden. " Framförallt känna ansvar för den vuxna förlorade kategorin." Därmed blir frågan om ansvar en fråga om vem eller vilka Dag tror har förmåga att lösa miljöproblemen - dessa ges ansvaret. " De äldre tänker att det är väl inte så stor skillnad om jag åker så och så mycket bil t ex. Framförallt att de inte tänker . . . de strävar väl inte lika mycket som ungdomar efter att vara miljövänliga."

Rasmus

Om miljöproblem

Rasmus svarar genast att miljöproblemen är "vårt samhälle, det vi gör". När han sedan specificerar problemen menar han att det är "utsläpp av olika slag". Utsläppen ger upphov till växthuseffekten och försurning. Viktigaste problemet enligt Rasmus är regnskogsskövlingen. Viktigast för att "det märker man ju, växthuseffekten är ju inte så märkbar, om det blir en grad varmare." Att han engagerar sig för regnskogen är också för att den är vacker, fylld med djur och exotiska träslag som håller på att ta slut. Rasmus menar vidare att han uppmärksammat regnskogsskövlingen därför att det är ett tecken på att "vi är så dumma."

Om orsakerna till problemens uppkomst

Rasmus har en klar uppfattning om vad det är som orsakat dagens miljöproblem. "Vi vill ha så mycket, vi skaffar oss så mycket saker men vi kommer ändå att dö." Jag uppfattar det som att han ser konsumtion som en av orsakerna till problemen. Andra orsaker är den industriella utvecklingen "det går ju liksom framåt - eller bakåt - hur man nu ska säga" samt att politikerna inte initierar lösningar av problemen. "De gör väl inte så mycket för att t ex påverka framställningen av elbilen å såna saker."

Om miljöproblem - handling

En lång rad av förslag ger Rasmus på vad han kan göra för att lösa miljöproblemen. " Jag kan sortera sopor och jag kan köpa miljövänliga varor. Inte konsumera mer än vad jag behöver. Jag kan göra massor med saker."

Men han anser att det är lättare att agera gentemot de mer lokala miljöproblemen, som exempelvis sopor. För att hejda de globala problemen, förurning och växthuseffekt, "krävs att alla tänker likadant. Klart jag kan göra nåt - men det märks ju knappt." Att alla inte tänker på miljön eller förändrar sin livsstil ser Rasmus som ett problem. I det sammanhanget anser han att FN ger en möjlighet till påverkan och förändring. FN kan "påverka ländernas ledare" och dessa kan i sin tur "sprida budskapet till folket - någon lär väl uppsnappa det."

Rasmus menar vidare att det är lättare att göra mer och förändra situationen om man är flera som engagerar sig tillsammans." Man har mer att säga till om, kanske mer erfarenhet också. Nån talare kan föra ens talan vidare". När jag frågar om han syftar på politisk verksamhet svarar han; " Det kan man också göra, men man kan också arbeta kriminellt. "

Om ansvar för att problemen ska lösas

Alla människor bär ansvar för framtiden menar Rasmus. Men företag såsom Mitsubishi, General Motors och Dupontföretagen, har större ansvar. " De ser till att miljoner människor får arbete samtidigt som de tillverkar miljöfarliga varor som miljoner människor köper. De förstör."

Politiker har ansvar att upplysa folket om vad som är "rätt och fel" och om vad som händer, vilka problem som finns. Vidare anser Rasmus att de skall se till att den inhemska marknaden skyddas från miljöfarliga produkter genom lagstiftning samt att miljövänliga produkter framställs även om det skulle bli dyrare. " Tjänar ju på det i längden i alla fall. *Dom* kanske inte gör det men mina barnbarn gör det troligtvis." Detta resonemang kretsar, liksom hos några av de andra intervjuade, kring förhållandet mellan ett kortsiktigt vinsttänkande hos företagen och det mer långsiktiga perspektivet som rör människans totala överlevnad.

Politiker och företag har, ur Rasmus perspektiv, mer makt och större inflytande än den enskilde individen och har därmed större ansvar. Att det vidare är skillnad på vuxna och barns ansvar menar Rasmus

bestämt. " Dom vuxna måste ju sköta sitt men samtidigt måste dom sköta för barnen också ju. Dom måste ju föra budskapet vidare och så."

Malin

Intervjun med Malin varade längst. Malin tycktes mig ha stor lust att diskutera miljöfrågor och pröva sina idéer och tankar. Intervjun blev i högre grad en diskussion samt, som jag ser det, ett tillfälle för henne att fråga mig om hennes kunskap om vissa företeelser beträffande miljöproblem var korrekt. Flera av hennes uttalanden avslutades ofta med "eller hur?" " är det inte så?" eller " stämmer det?". Vid flera tillfällen försökte jag undvika att svara i syfte att be henne försöka förklara hur hon kommit fram till sina uppfattningar istället.

Om miljöproblem

Malin upplever det som att ozonlagret, regnskog, kärnkraft och försurning är viktiga miljöproblem. Av dessa är ozonlagret och regnskogen särskilt angelägna. Anledningen till att ozonlagret upplevs som ett problem är att "det förstörs. Vi kommer att få gå med masker på oss som i Australien."

Anledningarna till att regnskogsskövlingen är ett problem är flera. För det första menar Malin att syret i världen försvinner samt att det är ett problem att det tar så lång tid innan skogen växer upp igen. Vidare anser hon den inte bör skövlas eftersom den "är fin också" och flera av skogens djur dör.

De problem som Malin beskriver uppfattar hon, enligt min mening, som dramatiska därför att de kan innebära katastrofala följder för mänskligheten. I samband med kärnkraften beskriver hon Tjernobylolyckan. " Det är farligt å det *kan* läcka ut, det är sjukt, det borde vara omöjligt, sen sa dom innan att det var helt omöjligt, att det inte skulle hända." Försurning av sjöar och "giftigt avfall som förs med regnet" anser Malin också vara allvarligt. "Såna som bor nära såna fabriker får skador på barn som badar i vattnet - det är oxå hemskt."

Om orsakerna till problemens uppkomst

Malin anser att problemen är orsakade av människans strävan efter utveckling som inneburit en försämring av miljön.

" Jag tror att människan hela tiden vill förbättra allting men så försämrar hon istället t ex genom att bygga fabriker. Det är ju därför det blir så giftigt."

Jag uppfattar det som att Malin anser att människan alltför ofta intar en egoistisk hållning till miljöproblemen. Hon förmår inte se i ett längre perspektiv eller agera i valsituationer utifrån en ansvarskänsla för kommande generationer. " Alla tänker på vad som är bäst för dom inte vad som är bäst för nästa generation. Kanske att man tänker om 10 år när mina barn växer upp men inte att man tänker på generationer om 100 år. Det kanske man borde göra." Malin menar själv att hon ofta tänker på samma sätt.

Om miljöproblem - handling

Malin tänker på att köpa miljövänliga produkter. Hon sorterar sopor och komposterar tillsammans med familjen på landet. Men under intervjun återkommer hon flera gånger till frågan vilket resultat hennes handlingar ger om inte alla andra i samhället agerar på samma sätt. " Man känner så här - spelar roll vad jag gör om ingen annan gör nånting. Så ska man inte tänka men . . . skriv inte upp det!" Hon menar att vi kommit in i en ond cirkel då ingen gör någonting. "Det är det som är så himla jobbigt." De globala problemen tycker inte Malin att hon har någon större möjlighet att förändra. Som medlem i Greenpeace anser hon dock att hon kan påverka och bli stoppa försurning av sjöar. Hon är dessutom medlem i Naturskyddsföreningen och Pandaklubben.

Jag uppfattar det som att Malin är frustrerad över att hon själv inte tycker sig ha möjlighet att lösa problemen samtidigt som hon menar att de som har möjlighet, politikerna , inte gör något. " Det är ju lättare för politikerna än för mig att göra nåt. Det är lättare för Carl Bildt att göra nåt eftersom att han är statsminister." Malin anser att politikerna borde stifta strängare lagar mot miljöfarliga utsläpp, "förbjuda saker som förstör" samt "lägga fram förslag för att försöka förbättra allting." Anledningen till att de inte gör det är av ekonomiska skäl tror Malin. "Politikerna bara tänker på pengar - på hur man ska spara pengar, dra in pengar, tjäna pengar. Dom tänker aldrig nu gör vi det här - kosta vad det kosta vill."

Malin är också av den uppfattningen att det borde finnas mer kvinnliga politiker. Det skulle tvinga politikerna att upptäcka och se på problemen ur nya synvinklar. " Skulle kvinnorna vara mycket mesigare? - det tror inte jag."

Om ansvar för att problemen ska lösas

Min uppfattning är att Malin relaterar ansvar till handling. Har man möjlighet att göra någonting som kan lösa problemen har man också ansvar. "Egentligen är det alla som har ansvar för alla borde kunna göra nåt." Trots denna uppfattning menar hon att politiker och företag "dom som bestämmer - nu släpper vi ut det här " har mest ansvar för en förändring. Det betyder att de människor som befinner sig i en maktposition, politiskt eller ekonomiskt, och vars handlingar kan få miljöfarliga konsekvenser för ett flertal människor, har större ansvar än den enskilde individen.

David

När David kommer till intervjun berättar han att de haft friluftsdag i skolan och att han varit och pimplat i Årstaviken. Han fiskar ganska ofta, bl a i Strömmen. När jag sedan börjar intervjun och ställer mina frågor berättar David att miljöproblem, orsakerna till dem och vem som har ansvar är någonting han inte har funderat över. Han försöker tänka efter, funderar men svarar vid flera tillfällen "jag vet inte, jag tänker inte på det här med miljön."

Om miljöproblem

Det problem som David kommer att tänka på är utsläpp. " Såna här. . . utsläpp i vatten, sjöar . . . rökutsläpp." Några andra problem nämner inte David. Varför han anser "utsläpp" vara ett problem är att fisken och skogen dör. "Det finns fabriker som släpper ut och så är det olja som gör att djuren dör. Tänker man på rök. . . så dör skogen."

Jag uppfattar det som att David med intresse för fiske har uppfattat de problem som på olika sätt är relaterade till detta. När jag undrar om han tror att han skulle kunna äta fisken han drar upp är han tveksam." Man bör nog inte äta den varje dag. I Strömmen ser man cyklar och annan bråte men det riktigt farliga syns inte."

Om orsakerna till problemen uppkomst

David menar att orsaken till problemen är att företag är mer intresserade av att tjäna pengar än att tänka på miljön. "Jag vet inte hur dom tänker. . . men dom kanske inte bryr sig så mycket."

Om miljöproblem - handling

Det förslag som David ger på vad han eller andra kan göra är att ekonomiskt stödja "såna där grupper som kämpar". Själv gör han det inte. Några andra idéer eller förslag på aktion nämner han inte. Jag tolkar det som att David uppfattar handling som en fråga om intresse för miljöfrågor eller som en uppgift, ett arbete. Antingen har man det och engagerar sig och agerar eller också har man det inte. Om tjejer i klassen som diskuterar miljöproblem och agerar på olika sätt säger han: " Dom jobbar för miljön det är OK, dom som är bra på det ska göra det. Man har olika intressen helt enkelt."

Om ansvar för att problemen ska lösas

David svarar inledningsvis att frågan har han aldrig funderat över. " Jag har ingen aning, det har jag inte tänkt på." Han diskuterar inte kring begreppet 'ansvar', om vem eller vilka som har ansvar. Hans uppfattning är att "de som har det som sin uppgift" förmodligen inte har utfört uppgiften, sitt jobb, på ett tillfredsställande och bra sätt. " Calle Bildt han kanske inte kan. Han vet nog inte så mycket om sånt där. Han vet kanske inte vad han ska göra."

David menar att man bör upplysa eller hjälpa politiker så att de kan agera. "Tala om för dom hur det är och så. Försöka förklara hur man kan göra."

Min uppfattning är att David inte resonerar kring ansvar utifrån något slags moralperspektiv. För honom handlar miljöfrågorna och de eventuella problem som ska lösas om ett arbete och hur man sköter det. Antingen gör man ett bra jobb eller också gör man det inte.

Disa

Om miljöproblem

Disa beskriver först miljöproblemen med bilder "skorstenar som bolmar ut rök och försurning av sjöar." Hon vidgar sedan begreppet till att gälla "utsläpp överhuvudtaget." Ytterligare ett problem är skövling av regnskog. Men hennes uppfattning av problemen innefattar själva

upphovet till dem. "Framförallt så är det fabriker inte den enskilde vardagsmänniskan å så utan det är mer dom stora företagen." Att problemen som sådana och anledningen till att de finns beror på företagen är en uppfattning som återkommer i hennes beskrivning.

Disa anser att utsläpp, försurning och regnskogsskövling är miljöproblem "därför att naturen är nåt man aldrig kan bygga upp igen. Har man förstört det en gång så är det slut liksom." Hon upplever m.a.o dessa fenomen som problem därför att mänskigheten oåterkalleligen förlorar något fundamentalt. Men hon har förslag som motverkar problemet. Som exempel beskriver hon hur man bör handla och tänka i samband med regnskogsavverkning.

"... om dom kunde hugga ner och ta hänsyn. Som i Sverige - för varje träd man hugger ner planterar man två nya". Företagen bör också satsa på produktutveckling, finna miljövänligare tillverkningsformer. Men hon misstror företagen "nya metoder är säkert dyrare å då vill dom ju inte göra det. Men det är ju dyrare i längden för att det återbildas inte". Hennes resonemang kretsar kring problematiken med företagens kortsiktiga vinstintresse och mänsklighetens intresse och behov av naturen i ett långt perspektiv.

Samtidigt förklarar Disa att man inte kan hejda avverkningen genom att be "fattiga bondefamiljer" att sluta "då dör dom ju liksom." Det är inte personen som utför själva handlingen - hugger ner träd - som gör fel utan "det är företagen å politikerna å sånt där som gör att dom måste. Det finns ju inga socialbidrag liksom."

Om orsakerna till problemens uppkomst

Disa poängterar att det inte är en enskild individ som är orsak till miljöproblemen "man kan inte peka ut sådär Kalle eller Pelle." Hon ger istället en mer övergripande förklaring - "den mänskliga girigheten." Detta betyder att alla i samhället, på olika nivåer, vill ha eller tjäna pengar. Företagen liksom individen. Hennes uppfattning är också att politikerna har makt som de missbrukar bl a genom att inte visa hänsyn. "Nästan alla som har makt inte bara i vår tid missbrukar den. Man kan ju ta extrema som Hitler å såna."

Om miljöproblem - handling

När Disa beskriver vad hon tycker att hon själv kan göra åt miljöproblemen berättar hon att i huset där hon bor har man börjat kompostera. Vidare tycker hon att "man kan ju köpa miljömärkta saker." Jag uppfattar det som att hon ser sig som aktör genom att vara konsument.

Om de miljöproblem som Disa uppfattade fanns; regnskogsskövling, utsläpp och försurning anser hon att "de är svåra att påverka." Dessa problem kan man som enskild individ eventuellt påverka genom att bli medlem eller ekonomiskt stödja en organisation, som exempel nämner hon Greenpeace.

Möjlighet att påverka miljöproblemen ser hon främst att personer så som "chefer för stora företag" eller politiker har då de befinner sig i en maktposition och har makt. Politikerna kan och bör, enligt Disa, handla och agera genom att bli stifta lagar. Hon menar också att Miljöpartiet fyllde en funktion när de satt i riksdagen genom att "pusha på så att politiker kan ta lite mer hänsyn å så." Vidare anser Disa att vuxna har mer makt än barn. Ungdomar har visserligen makt genom att de har pengar och kan konsumera men hon sluter sig inte till ett allmänt påstående om makt och ungdomar utan uppfattar det som relaterat till familjesituationen. " Men . . . jag menar, jag har nog ganska mycket makt i min familj. Dom lyssnar ju på vad jag säger. Så det beror nog på i vilken familj man lever i."

Om ansvar för att problemen ska lösas

Jag tolkar det som att Disa relaterar ansvar till makt. Människan har olika mycket ansvar i relation till den makt hon kan utöva. " Ju mer makt man har desto mer ansvar har man. Text företagsledningar och politiker dom har ju mycket ansvar." Samtidigt anser hon att alla människor bör göra vad de kan för att lösa miljöproblemen för att det ska kunna ske en förändring och förbättring.

Under intervjun undrar Disa varför inte politikerna agerar för att lösa problemen. Hon menar att det är dessa människor med makt som verkligen har möjlighet till det. " . . . dom vill väl också finare - inte försurade sjöar å sådär ". Hon undrar återigen om det är en "kostnadsfråga" d.v.s om politikerna anser att det kostar för mycket pengar att komma till rätta med miljöproblemen.

Till sist frågar jag om det är något hon vill tillägga och Disa svarar genast : "Det finns ju en annan miljö också - skolmiljö å så. Den kunde man verkligen förbättra." Hon konstaterar därmed att man även skulle kunna använda begreppet "skolmiljöproblem."

Ehsan

Om miljöproblem

Ehsan tar upp flera miljöproblem som hon anser angelägna; bilar och avgaser, förpackningar, regnskogsskövling och förtunning av ozonlagret. Att Ehsan uppmärksammat bilar och avgaser som ett problem tror hon har flera orsaker. " Så fort man kommer till ett ställe där det inte är så mycket bilar eller inga bilar alls så känner man hur luften är helt annorlunda". Vidare tycker Ehsan att hon kan se hur avgaserna smutsar ner. "Allting blir skitigt, fönstergrejerna blir så där svarta."

Problemet med regnskogsskövlingen relaterar Ehsan till "onödiga varuförpackningar". Träden från regnskogen, menar hon, används till massaindustrin och blir slutligen förpackningar. Därför anser hon att återvinning av papper är en viktig åtgärd för att bevara skogen. Och hon menar i första hand regnskogen inte den svenska skogen. Varför är då regnskogen så viktig? " Jag älskar regnskogen. Jag har alltid velat åka till regnskogen, till Brasilien och så sen jag var jätteliten."

Ehsan berättar att hon gärna läser om regnskogen och tittar på filmer som visas på TV. När hon försöker förklara sin fascination säger hon;" Man har ju aldrig varit där så då kan man ju fantisera om det, i svenska skogar har man ju varit."

Vidare är Ehsans uppfattning att djuren som lever i regnskogen "inte får nånstans att leva" samt att syret försvinner om man skövlar skogen. " Dör regnskogen så dör vi också."

När Ehsan beskriver problemet med ozonlagret målar hon upp en skräckvision av framtiden. " Ska man gå runt för det första med gasmask mot avgaser å sen med en massa kläder för att man inte ska få hudcancer? Jag vågar inte tänka på hur det kommer att se ut här om 100 år." Men att gå omkring och ständigt vara rädd tycker hon inte att man ska.

Om orsakerna till problemens uppkomst

Det första Ehsan anger som orsak till miljöproblemen är pengar. "Samhället är så fixerat av pengar. Det är liksom pengar, pengar, allting byggs upp runt pengar." När jag ber henne precisera vad hon menar med 'samhället' tvekar hon lite och menar att "det är inte alla, man kan inte döma alla." Senare hävdar hon att det exempelvis är politiker.

Tanken på pengar som orsak till problemen tar sig uttryck i hennes åsikt att ägare till företag hellre ser till ekonomiska vinster på kort sikt än vinster för miljön på lång sikt. "Företag köper det som är billigast och struntar i om det är miljövänligt eller inte. Jag kan inte säga att alla gör det . . . men så tänker liksom människan." Industrins effektivitetskrav - "det som kostar mindre tid och producerar mer"- är ytterligare en orsak till problemen menar Ehsan.

Om miljöproblem - handling

Ehsan berättar att hon handlar miljövänliga produkter och samlar papper till återvinning. Pappersåtervinning har också hennes skola börjat med och det tycker hon är bra. "Det är i alla fall nånting. Man kan ju inte göra så där jättemycket men det lilla man kan göra tycker jag man ska göra." Ehsan tycker inte att hon kan agera mot de problem hon nämnde inledningsvis såsom avgaser och förtunning av ozonlagret. Däremot försöker hon tala med kompisar och få dem att börja tänka och tycka som henne själv i miljöfrågor. "Man kanske kan få andra att tycka samma sak som en själv - väcka folk."

Ehsan anser att politikerna har större möjlighet att agera mot problemen än vad hon själv har. De kan förbjuda miljöfarliga produkter och vara förebilder för hur man skall handla. " Om dom tänker annorlunda så gör vi det också." Jag kommenterar detta genom att säga att det är vi som röstar och väljer politikerna. Men Ehsan menar att medborgarna inte bestämmer vad politikerna beslutar efter valet samt att dessa kanske är kunniga i vissa frågor men inte i miljöfrågorna. Dessutom skall riksdagens olika partier enas för att lagar ska kunna fattas.

Vidare bör politikerna sprida information om miljöproblemen. " Säg vad det är som kan hända om man inte förbättrar saker å ting för det är många som ... som inte tänker."

Om ansvar för att problemen ska lösas

Jag tolkar det som att Ehsan menar att alla människor har ett ansvar men inte känner detta och därmed inte handlar miljövänligt. Det är en av orsakerna till att det är svårt att få förändringar till stånd. Ansvar är därmed relaterat till handling. " Dom som är väldigt små dom tycker inte jag har nåt ansvar. Jag menar dom kan ju inte direkt ... dom *kan* ju samla papper men ... det ska föräldrarna se till." Överhuvudtaget anser Ehsan att de vuxna bör ta mer ansvar för problemen än vad de gör idag.

Analys

Miljöproblem

Regnskogsskövling

Regnskogsskövlingen är ett miljöproblem som Rasmus, Malin, Disa och Ehsan uppfattar som allvarligt och vid intervjutillfällena diskuterade angeläget. Flera tycks uppfatta skövlingen som en katastrof då den innebär att syret som vi andas kommer att ta slut. Vidare är det en fråga om en irreversibel process; naturen går inte att bygga upp igen. Med uppfattningen om naturen som något som oåterkalleligen försvinner är det inte särskilt märkligt att ungdomarna upplever maktlöshet inför skövlingen. Ungdomarna ser också skövlingen som ett tecken på människans fördärvlighet, som ett slags slutgiltigt bevis för hennes ansvarslöshet, nästintill galenskap.

Varför är regnskogen så viktig? Vilka värden tillskriver ungdomarna den? När man lyssnar till deras försvarstal får jag den uppfattningen att de tillskriver den samma värde som exempelvis Cheops pyramid eller Kinesiska muren vilka kan uppfattas som omöjliga att just värdera. Ungdomarna påpekar flera gånger; "vem kan ta sig rätten att skövla regnskogen"? Samma fråga skulle säkert infinna sig om någon bestämde sig för att riva Kinesiska muren.

Värdebegrepp

Inom filosofin används värdebegreppen instrumentellt värde och inneboende värde vilka är användbara i detta sammanhang (Ariansen,

1993). Att ett föremål, såsom naturen, har ett instrumentellt värde innebär att den har ett värde som medel. Naturen blir ett medel som manipuleras och används utifrån vad som anses ändamålsenligt. Tillskriver man däremot naturen ett inneboende värde är det ett värde som naturen "har". Min uppfattning är att ungdomarna tillskriver regnskogen ett inneboende värde. De beskriver den som vacker och ger den ett estetiskt värde samt värnar om regnskogens rika artbestånd av växter och djur.

Regnsskogen som symbol

Men dessa förklaringar är inte tillräckliga för att förstå ungdomarnas intresse och engagemang för regnskogen. I deras beskrivningar döljer sig även fascination, hängivelse och längtan. I Rasmus beskrivning av regnskogen och hur viktigt det är att bevara den, är skönheten det centrala. "Regnskogen, det ser man ju hur vackert det är, alla djur och exotiska trädslag."

För Ehsan är det fråga om en flerårig längtan. "Jag älskar regnskogen, jag läser om regnskogen och tittar på bilder och så. Jag har alltid velat åka dit sedan jag var jätteliten." Hon menar att regnskogen är exotisk och fylld av äventyr. "Sen har man ju aldrig varit där så då kan man ju fantisera om det".

Regnskogen symboliserar och är något mer än bara träd och natur. Jag tolkar den som en symbol för barndomen. Den oskuldsfulla barndomen fylld av frihet. En plats där det trolska och mystiska fortfarande lever kvar. En plats där människan lever på naturens villkor och tvingas till utmaningar. Det är inte omöjligt att se att det vilar en lockelse och spänning över regnskogen för en 16-åring sett ur detta perspektivet. I den åldern tränger sig kraven från vuxenvärlden på och ungdomarna socialiseras in i samhällets normer och värderingar. Naturen och det ociviliserade kommer därmed i kontrast till kultur och civilisation och en slags escapism, längtan bort, är inte alltför ovanlig. En längtan till en enkel och okomplicerad tillvaro utan krav och tvång. Det tillhör också ungdomstiden att ifrågasätta den livsstil som samhället erbjuder. Är det rätt att leva på det här sättet? Vilka alternativa livsformer finns?

Övriga miljöproblem

De miljöproblem som ungdomarna tar upp i denna studie överensstämmer väl med resultaten från Statens ungdomsråds undersökning om ungdomars attityder till miljöproblem (se 'Bakgrund'). I rangordningen av olika miljöproblems angelägenhetsgrad kommer regnskogen på första plats följt av försurning av hav och mark samt användning av freoner (förtunning av ozonlagret).

Samtliga ungdomar i denna studie menar att försurning av vatten är viktiga miljöproblem. Dag, Rasmus, Disa och David anser att det är "utsläpp överhuvudtaget" som är dagens problem. De syftar då på bilavgaser, rökutsläpp från fabriker, havererade oljetankers och surt regn. Dag, Malin och Ehsan anser vidare att förtunning av ozonlagret är ett annat miljöproblem. Både Malin och Ehsan målar upp skräckvisioner över hur framtiden kommer att se ut - människor kommer att drabbas av cancer och tvingas bära t-shirts på sommaren för att inte bli sjuka. Ehsan är den enda av de intervjuade som nämner förpackningar som ett miljöproblem. Hon ser det som ett problem därför att regnskog skövlas för att säljas till massaindustrin.

Ingen av ungdomarna tar upp sopor som ett miljöproblem men Rasmus, Malin, Disa och Ehsan menar att de kan agera mot miljöproblemen genom att bli sorterade sopor (se vidare s. 29).

Media

Vilken betydelse har media när det gäller att lyfta fram och fokusera vissa miljöproblem? Medias bevakning av säldöden som inträffade för några år sedan undgick knappast någon. Likaså är regnskogsskövling, utsläpp från oljetankers och förtunning av ozonskiktet miljöproblem som ofta tas upp i media.

TV har t ex möjligheter att påverka tittarna inte bara genom att välja ut och uppmärksamma vissa miljöproblem utan också genom det sätt dessa problem presenteras. Enligt min mening är nyheterna sällan förklarande och i bästa fall informativa. Istället tycks det vara så att nyhetsförmedlingen av miljöfrågor är emotiv och talar till tittarnas känslor. I samband med havererade oljetankers visas bilder på sjöfåglar som dör insmetade i olja. Likaså visar TV bilder på styckade, blödande valar när Norges valjakt uppmärksammas. Alltför komplexa förklaringar om olika samband som samverkar till att skapa miljöproblem tycks inte

relevanta. Som exempel nämner jag återigen en oljeolycka. En oljetankers går på grund och det är kaptenens fel eller kanske t.o.m fartygets "fel". Det är enkelt att förklara och lätt att förstå. Olja läcker ut och fåglarna dör. Det är katastrofalt. Därmed har nyheten presenterats. Att i samband med olyckan t ex diskutera Sveriges beroende av olja eller hur vi kan säkra transporter till havs har inget nyhetsvärde och tycks därför ointressant.

Under denna rubrik vill jag vidare nämna en film om regnskogen som flera av de intervjuade har sett på Cosmonova, Naturhistoriska Riksmuséet. Den börjar med bilder från en vacker regnskog fylld av exotiska växter och djur och slutar med grävskopans käftar i rasande framfart. Det dramaturgiska konceptet är här, liksom i nyhetsförmedlingen, att få tittaren att identifiera sig med "offret" och väcka emotioner.

Orsaker till problemens uppkomst

Intentionella förklaringar

Rasmus och Dag anger den tekniska och industriella utvecklingen som orsaker till miljöproblemen. Men båda menar att det är människan som orsakat problemen likväl eftersom det är hon som initierat utvecklingen. Rasmus, Disa, Ehsan och David anser att problemen uppstått p.g.a människans vilja att tjäna pengar. Det är människan som individ, företagsledare eller politiker. Människan önskar tjäna pengar vilket gör att hon inte väljer miljövänliga och dyrare alternativ när hon handlar, företagen strävar hela tiden efter att göra så stora vinster som möjligt och politikerna anser inte att de har råd att satsa pengar på miljön.

Liksom Halldéns studier visar ger ungdomarna intentionella förklaringar när de skall redogöra för hur problemen uppstått (Halldén, 1986). De använder ord som "vilja", "ha", "begär" och "önskar". Människan har dåliga eller goda intentioner som leder till att hon agerar på ett gott eller ont sätt. Jag tolkar det som att ungdomarna i denna studie anser att människan har egoistiska, vinstekonomiska och enligt dem onda intentioner, Disa uttrycker det med orden "den mänskliga girigheten". När sedan människan handlar utifrån dessa dåliga intentioner blir

konsekvenserna desamma. Endast Malin pekar på det faktum att intentionerna är goda, utvecklingen syftar till att förbättra människans villkor, men de negativa effekterna är oförutsedda och icke önskvärda.

Moraliska aspekter

I intervjun med Disa påpekar hon flera gånger att människor inte visar hänsyn. Hon menar bl a att regnskogsskövlingen inte skulle vara ett så stort problem "om man kunde hugga ner träd och samtidigt visa hänsyn". I det här fallet syftar hon på att man i samband med svensk skogsavverkning planterar två nya träd för varje träd man hugger ner. Vidare anser hon att politikerna inte visar hänsyn och prioriterar miljöfrågorna vilket är en bidragande orsak till dagens problem.

Malins uppfattning är att orsakerna till miljöproblemen kommer som en följd av människans bristande ansvarskänsla. Hon menar att människans avsaknad och bristande förmåga att känna ansvar för kommande generationer har orsakat miljöproblemen.

Individperspektiv (contra samhällsperspektiv)

De intentionella förklaringar som ungdomarna redogör för är samtidigt förankrade i ett individperspektiv. David menar t ex att det är Carl Bildts fel att vi brottas med dagens problem. Det är politikern som individ som tillsammans med andra politiker, oberoende partifärg och sammanhang, omfattar begreppet "politikerna". Företagen och företagsledarna tycks likaså framstå som en grupp individer med gemensamma intentioner.

Ungdomarna diskuterar och resonerar kring miljöproblematiken som om det vore ett internt problem i familjen eller på skolan. Både Malin och Disa uppfattar orsakerna till problemen som en konsekvens av bristande ansvar och hänsyn. Två begrepp som kan lämpa sig väl till att försöka förklara vardagsproblem men som utgör en svag förklaringsgrund för så omfattande och komplexa frågor som miljöproblem.

Jag uppfattar det som att ungdomarna utgår från ett individperspektiv när det söker förklara problemens uppkomst och byter inte perspektiv för att förklara samhällsfenomen och utveckling. De utvidgar helt enkelt den privata sfären, hemmet och skolan, och individperspektivets förklaringsmodell till att gälla även samhället.

Handling

Hur ser ungdomarna i denna studie på det dilemma som uppstår när individen agerar å ena sidan som enskild person samtidigt som han är en del av en kollektiv helhet? Av studien framgår att flera av ungdomarna har svårigheter att skifta mellan ett individperspektiv och samhällsperspektiv när de diskuterar handlingsmöjligheter och konsekvenserna av dessa. Flera av dem anser att miljöproblemen går att lösa men "då måste alla vara överens." Utifrån detta sätt att se på möjliga lösningar av miljöproblemen förlorar politiken all relevans och betydelse för ungdomarna. Politikerna är ju sällan överens och något handlingsutrymme finns alltså inte.

Lokala/globala problem - handling

Enligt de intervjuade har de globala miljöproblemen högsta prioritet. Genom att stödja Greenpeace verksamhet ser ungdomarna en möjlighet att komma till rätta med problem såsom förurning och regnskogsskövling. Ändå menar Rasmus, Malin, Disa och Ehsan att de kan agera lokalt för att motverka miljöproblemen genom konsumtion och val av t ex miljövänligt tvättmedel och pappersåtervinning - men de tvivlar på om det verkligen hjälper.

Jag uppfattar det som att dessa ungdomar inte upplever lokala miljöproblem som ett starkt hot eller stort problem samt att handlingar som sopsortering för återvinning och val av miljövänliga produkter anses som mer eller mindre självklara. Man agerar för att 'rädda miljön' men inte specifikt för att komma till rätta med lokala problem.

Ansvar

Ungdomarna diskuterar frågan om vem som bär ansvar för att miljöproblemen ska lösas utifrån olika perspektiv. Rasmus, Malin och Ehsan menar att ansvaret för framtiden vilar på alla och att alla individer bör ta detta ansvar. Malin relaterar detta gemensamma ansvar till handling och menar att eftersom alla har möjlighet att göra något för att bekämpa miljöproblemen så har alla människor därmed också ansvar.

Ariansen menar att begreppet ansvar måste sättas i samband med de etiska värden vi tillskriver vår omvärld (Ariansen, 1993). Ariansen menar därför att begreppet "ansvar" på samma sätt som begreppet "miljöproblem" hänger samman med vad vi människor uppfattar som värdefullt. Frågan om ansvar blir därmed en fråga om vad som är viktigt och värdefullt att försvara och upprätthålla. Av detta resonemang följer att människor lätt hamnar i ansvarskonflikter. Som exempel nämner Ariansen konflikten mellan försörjaransvaret för familjen som tvingar en anställd vid ett företag att slåss mot stränga miljökrav samtidigt som hans ansvar för miljön (om detta utgör en ansvarsgrund) säger att han bör slåss för strängare krav.

Ansvar - handling

Enligt Dag och Ehsan finns det vissa i samhället som har större ansvar för miljöfrågorna än andra. Båda resonerar utifrån gemensamma tankar om att de som kan agera och handla har större ansvar. Enligt Dag tillkommer det därför den yngre generationen att ta ansvar för miljön eftersom han "förlorat hoppet" om den äldre generationen. Han tror inte att de vuxna har förmågan eller viljan att agera.

Ehsan däremot menar att det är den äldre generationen och vuxna människor som har ett större ansvar. Anledningen är att vuxna människor i högre grad kan påverka sin livssituation och har större inflytande jämfört med unga människor och kan därför också agera och handla miljövänligt. " Dom som är väldigt små tycker inte jag har något ansvar. Dom kan ju inte direkt samla papper . . . det ska föräldrarna se till".

Sammanfattningsvis resonerar både Dag och Ehsan om ansvar utifrån ett handlingsperspektiv. De som har störst möjlighet att göra något för att motverka problemen har också störst ansvar. Att sedan två olika generationer utpekas som ansvarstagare är intressant att notera.

Ansvar - makt

Rasmus, Malin och Disa delar en gemensam uppfattning om att de människor som har makt och inflytande har mer ansvar än gemene man. Som exempel nämner Rasmus företag som Mitsubishi och General Motors och menar att det är ansvarslost att vara arbetsgivare för flera

miljoner människor och samtidigt tillverka miljöfarliga varor som människor köper.

Dessa ungdomar hävdar vidare att politiker har mer ansvar än andra människor. Rasmus menar t ex att politiker har ansvar för att upplysa folket om vad som är "rätt och fel", vad som händer och vilka problem som finns.

Huruvida ansvarsgraden stiger ju högre upp i hierarkin inom ett företag eller en myndighet man kommer är en fråga som Ariansen diskuterar. Ariansen refererar till den tyske filosofen Hans Lenk som hävdar att ansvar är en funktion av "inflytande, verkan och kunskap" (power, impact and knowledge a.a. s 221). Att moral och moraliskt ansvar knyts till inflytande bygger på grundtanken att alla människor principiellt är fria aktörer. Det betyder att graden av ansvar ökar om "rörelsefriheten" i samband med större inflytande ökar.

Orden - "men vi visste inte!" - hörs ibland i miljödebatten som försvar från exempelvis företagsledningarnas sida. Miljökrisen vi nu upplever har trots allt inneburit en insikt om att verkningarna av de handlingar vi gör kan få negativa konsekvenser och ha en långt större effekt fram i tiden. Ariansen hävdar att det finns ett samband mellan ansvar och kunskap och menar att de som använder teknologi har stort ansvar för att skaffa sig kunskap om dess eventuella skadeverkningar. Detta betyder att om kunskap går att inhämta för att undvika att människors liv sätts på spel så är det berörda personers ansvar att göra detta.

Resultat

Av intervjuerna med ungdomarna i denna studie och utifrån analysen av desamma anser jag att det är främst två tankemönster som framträder och utifrån vilka ungdomarna resonerar om sin omvärld och de miljöfrågor som tagits upp i denna undersökning.

Att skifta perspektiv

Ungdomarna förklarar i hög grad samhälls- och miljöproblem utifrån ett individperspektiv. De tycks sakna förmåga att skifta från ett

individperspektiv till ett samhällsperspektiv. Enligt sociologen Göran Ahrne kan inte strukturella förklaringar och teorier som används för att förstå samhället reduceras till individnivå eller omvänt. Fenomen i vardagen och på individnivå utgör ett slags problem och fenomen på samhällsnivå ett annat och kan inte diskuteras eller studeras utifrån samma teorier (Ahrne, 1981.)

Konsekvensen av denna oförmåga hos ungdomarna att uppfatta och särskilja dessa nivåer gör det lättare att förstå varför de inte uppfattar att människor kan befinna sig i t ex ansvarskonflikter samt att ansvar torde ha olika innebörd och betydelse beroende på om det diskuteras utifrån ett samhälls- eller individperspektiv.

Denna oförmåga till perspektivskifte skapar förståelse för t ex Davids resonemang om 'ansvar' som en fråga om ett arbete eller en uppgift. "Vissa människor har vissa uppgifter att sköta" och dessa personer har uppenbarligen inte gjort det på ett tillfredsställande sätt vilket skapar miljöproblem. Man bör därför enligt David upplysa och hjälpa t ex politiker så att de vet hur de skall agera.

Personifiering

Halldéns studier om elevers förståelse och uppfattning av ämnet historia har visat att eleverna har en tendens att tolka och förklara historiska förlopp med utgångspunkt från enskilda individer och deras intentioner (Halldén, 1986). Men personifieringen av historien rör inte bara de historiska storheter som eleverna uppfattar som "skapare" av historien utan också en personifiering av politiska institutioner och organisationer. " There is personalization as the tendency to personify the state or political institutions and other organizations in the society; that is to say, to assign humanlike qualities to such entities ." (Halldén, 1994 s. 3).

Ungdomarna i denna studie uppvisar samma tendens att personifiera såväl händelser som institutioner. Denna personifiering leder till att ungdomarna ser t ex politiker, miljöorganisationer och företag eller företagsledningarna som en individ eller en grupp individer.

Om ungdomarna på detta sätt personifierar t ex företag och tillskriver dem "mänskliga" drag blir ett påstående som är avsett att förklara orsaken till dagens miljöproblem - " Företagen vill bara tjäna pengar " -

begripligt och förståeligt. Vidare blir uppfattningen att miljöproblemen skulle vara orsakade av Carl Bildt mer begripligt när ungdomarna på detta sätt i princip personifierar hela det politiska systemet.

Diskussion

Denna studie som är baserad på intervjuer med sex ungdomar utgör inte något underlag för generaliseringar av svenska ungdomar i allmänhet. Men utifrån undersökningen vill jag likväl lyfta fram och kommentera de resultat som framkommit och konsekvenserna av dessa i samband med undervisning.

De intervjuade är oroad över framtiden. De är rädda att människor ska dö i cancer p.g.a ozonskiktets förtunning eller av strålning från havererade kärnkraftverk. Jag uppfattar det som att denna rädsla är så stark för att den är förenad med en känsla av maktlöshet. Det är inte svårt att förstå detta om man beaktar att dessa ungdomar ser på sin omvärld och miljöproblemen utifrån ett individperspektiv samt tanken att "alla måste vara överens", d.v.s alla människor måste ha gemensamma intentioner för att förändringar ska komma till stånd. Detta är givetvis en omöjlighet, sällan eller aldrig är människor överens. De vet dessa ungdomar och därför infinner sig känslan av maktlöshet.

Att en organisation som Greenpeace, sett ur ungdomarnas perspektiv, röner så mycket uppskattning och beundran blir begripligt utifrån ovanstående resonemang. Det är en organisation där "alla är överens" d.v.s en organisation med tydliga och gemensamma intentioner. Där finns enighet och gemensamma mål och därmed förmåga att agera. Det är t ex inte möjligt att stödja Greenpeace på annat sätt än ekonomiskt. Man kan därmed bli medlem i organisationen men kan inte påverka besluten som föreningsmedlem i traditionell bemärkelse. Ungdomarna känner därmed tilltro till organisationens möjligheter att agera och förverkliga de mål som sätts upp.

Vilka konsekvenser får resultaten i denna studie för skolans miljöundervisning? Jag vill mena att slutsatserna som kan dras utifrån

denna studie ger upphov till två olika aktionssätt och undervisningsstrategier, vilka givetvis går att förena.

Det första är att acceptera och förstå att ungdomarna upplever och betraktar sin omvärld utifrån ett individperspektiv och tankar om gemensamma intentioner för förändring samt en oförmåga att skifta från ett individperspektiv till ett samhällsperspektiv. Det är viktigt att acceptera detta och möta eleverna och deras uppfattning av miljöfrågorna. Detta bör leda till att eleverna i undervisningen får chans att tillsammans med klassen eller hela skolan t ex göra aktioner och agera praktiskt med konkreta miljöproblem som de upplever som relevanta och angelägna. "Vi - känslan" stärks och eleverna ser att de inte är maktlösa inför vissa problem. Att ta kontakt med de lokala butikerna och diskutera miljövänliga varor i sortimentet kan vara ett sätt att agera lokalt i undervisningen. Vidare kan eleverna skriva brev till makthavare, myndigheter eller organisationer för att få information men också i syfte att påverka beslut som rör miljöfrågor.

Min uppfattning är att man som vuxen ofta ställer sig ganska frågande till ungdomars starka vilja att agera och göra något konkret som man själv uppfattar som verkningslöst. Jag hoppas att jag med ovanstående resonemang kan skapa förståelse och respekt för unga människors sätt att tolka sin omvärld och handla.

Det andra sättet att se på miljöundervisning med beaktande av de resultat som framkommit i denna studie är att ge eleverna möjlighet att utveckla sin förmåga att skifta perspektiv och förstå att miljöproblem kan ses utifrån flera olika aspekter på olika plan. Miljöproblemen är knappast en isolerad företeelse utan inbegriper flera ämnesområden som t ex statskunskap, nationalekonomi, biologi, antropologi och filosofi. Det innebär att eleverna behöver kunskap inom olika områden för att skapa en större helhetsförståelse av miljöfrågorna. Förmågan att betrakta problem utifrån flera perspektiv, vrida och vända och upptäcka att vissa frågor är komplexa, har även med ålder och ökad erfarenhet att göra. Men strävan bör enligt min mening likväl vara att främja och stödja denna kognitiva utveckling.

I boken "På goda grunder" av Bodil Jönsson och Per Wickenberg diskuteras huruvida begreppet 'miljökunskap' eller 'omvärldskunskap' är

det mest relevanta och användbara i samband med undervisning (Jönsson & Wickenberg, 1992). "En första effekt av ett ordbyte är att man hajar till och blir medveten om just vad "miljö" egentligen handlar om - att det är just vår omvärld." (ibid s.72).

Om man förenar dessa undervisningsmetoder finns möjlighet för eleven, genom aktiv medverkan i samhället som individ, att förstå sambandet mellan individ och samhälle, det privata och offentliga samt det lokala och globala. Därmed ökar förhoppningsvis förmågan att skifta mellan individ- och samhällsperspektiv och känslan av maktlöshet kanske inte känns så förlamande.

I denna studie har jag vid flera tillfällen referat till Per Ariansen, författare till boken "Miljöfilosofi". Ariansens huvudargument är att miljöproblemen i högsta grad är en fråga om etik och människors uppfattning om vad som är värdefullt. Likaså rymmer miljöproblematiken frågor om moral och ansvar. Ungdomarna i denna studie reflekterar eller uppfattar inte miljöproblemen utifrån ett etiskt synsätt och diskuterar t ex inte begreppet 'ansvar' utifrån ett uttalat moralperspektiv. Jag anser att det vore önskvärt att miljöundervisningen gav utrymme för eleverna att bli medvetna om sina och andras värderingar samt synsätt på moralfrågor.

I första kapitlet återgav jag några korta citat från Lpo - 94 och dess mål för skolan och undervisningen vad gäller miljö. Där står bl a följande: "Genom ett *miljöperspektiv* får eleverna möjlighet både att ta ansvar för den miljö de själva direkt kan påverka och att skaffa sig ett personligt förhållningssätt till övergripande och lokala miljöfrågor." (a.a. s. 16).

Vad menar författarna med miljöperspektiv? Vad är miljö i detta sammanhang? Jag har i denna studie hävdat att begreppet miljö i sig själv innefattar en mängd olika begrepp och inte minst kunskapsområden och kan ses utifrån flera olika perspektiv. Det är en komplex helhet som utgörs av flera olika delar. Därför är det för mig lite förvånande att ett så luddigt begrepp som miljöperspektiv används i läroplanens målbeskrivning. Vidare visar resultatet i denna studie också att ungdomarna har ett perspektiv på miljöfrågor som torde skilja sig från de vuxna och lärarnas. Om ett miljöperspektiv skall anläggas i undervisningen blir frågan; vems och vilket perspektiv?

Till sist vill jag nämna att det beslutades vid den internationella Rio-konferensen 1992 om miljö och utveckling att alla kommuner i världen ska anta en handlingsplan för det 21:a århundradet vars syfte ska vara att skapa en hållbar utveckling för framtiden och kommande generationer. I Sverige har ca 200 kommuner påbörjat arbetet med en sådan plan. Sindre Magnusson, författare till boken "Uppdraget - handbok för hållbar utveckling" (1994), betonar att "ansvar gentemot kommande generationer är viktigt i sig. Hållbar utveckling är i högsta grad fråga om moral." (a.a. s. 15).

Referenser

Ahrne, G. (1981). *Struktur och vardagsverklighet*. Göteborg: Korpen.

Ariansen, P. (1993). *Miljöfilosofi*. Nora: Nya Doxa.

Carle, J & Sjöstrand, P. (1993). *Ung och grön? Ungdomars miljöintresse och engagemang*. Stockholm: Statens ungdomsråd (SUR).

Halldén, O. (1986). *Learning history*. Oxford Review of Education 12 (1) s. 53-56.

Halldén, O. (1994). *Personalization in historical descriptions and explanations*. Working Paper Series no 5. Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.

Jönsson, B & Wickenberg, P. (1992). *På goda grunder*. Höganäs: Wiken.

Kroksmark, T. (1989). *Erfarenhet - undervisning - inläring*. I R. Säljö m.fl. (red), Som vi uppfattar det. Elva bidrag om inläring och omvärldsuppfattning. (s. 165-185). Lund: Studentlitteratur

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo - 94. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Magnusson, S. (1994). *Uppdraget - handbok för hållbar utveckling*. Stockholm: q 2000 och Naturskyddsföreningen.

Marton, F., Dalhgren, L-O., Svensson, L. & Säljö, R. (1977). *Inläring och omvärldsuppfattning*. Stockholm: AWE / Gebbers.

Marton, F. (1981). I F. Marton, D. Hounsell & N. Entwistle (red). *Hur vi lär*. Stockholm: Raben & Sjögren

Mohlin, H. (1993). *Miljöundervisning i skolan - från läroplan till verklighet*. Lunds universitet, Institutionen för Miljö- och energisystem.

Pedersen, S. (1992). *Om elevers förståelse av naturvetenskapliga förklaringar och biologiska sammanhang*. Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen. Almqvist & Wiksell International.

Svensson, L. (1989). *Fenomenografi och kontextuell analys*. I R. Säljö m. fl. (red), Som vi uppfattar det. Elva bidrag om inläring och omvärldsuppfattning (s. 33-53). Lund: Studentlitteratur.

Thunberg, B & Holm, F. (1988). *Handla miljövänligt. - vardagshandbok för en bättre miljö*. Stockholm: Naturskyddsföreningens Förlag AB.